

Neila/Jizkor 5777, 2016

Rabbiijn Menno ten Brink, LJG Amsterdam.

Deze dagen heb ik een pad proberen te volgen op basis van die trilogie van de *oewecheen* teksten, van universalisme naar particularisme naar de messiaanse tijd. Het einde van de dienst van Jom Kipoer, de Neila, waar we bijna aan gaan beginnen, met een volle sjoel, heeft als metafoer de hemelse poorten die langzaam aan gaan sluiten. Het wordt weer donkerder, de cirkel vanaf het moment toen we gisteravond met Kol Nidre begonnen, sluit zich. Onze gebeden, de diepe gevoelens van onze ziel en hart kunnen we nu nog uitspreken, voor ons zelf, met elkaar, in gebeden, geïnspireerd door de aangrijpende traditionele melodieën, door de eigen gedachten en gevoelens, die niemand kan lezen, behalve wijzelf en HKBH. De poorten van de hemel sluiten zich, en nog net voordat het echt donker wordt, en het leven weer zijn gewone gang gaat, kunnen wij er doorheen. Jom Kipoer is ook een metafoer voor onze laatste momenten op aarde, onze vergankelijkheid. We ontzeggen ons alles wat het leven ons voorschrijft, van sex, naar eten en drinken, naar opmaken, naar het dragen van luxe en leren schoenen, sommigen wassen zich niet, zijn voor Jom Kipoer in het mikwe geweest als een *tahara* voor de levenden. We dragen wit, de kleur van de reinheid, van de *tachrichin* waarin we gekleed worden als we voor eeuwig zullen gaan slapen. We stappen een dag uit het leven, om ons zelf op de dood, onze eigen vergankelijkheid voor te bereiden. Het moment dat de poorten van ons leven dichtgaan. Wat kunnen we nog zeggen op het eind van ons leven? Wat *moeten* we nog zeggen? De *viddoei*, de zgn. zondebelijdenis, en het sjema, zijn de laatste woorden die een jood op deze wereld spreekt, als het tenminste nog lukt voordat hij sterft. Anders wordt het voor hem of haar gezegd, door de naasten of de rabbiijn. Wij doen dat straks aan het einde van de dienst ook. Alsof we als individu, maar ook als onverbrekkelijk deel van ons volk, voor de troon staan, en puur en rein ons eeuwig leven binnen willen stappen. Een heilig moment, de climax van vandaag. Aan het eind van het *sjeimes*, als we ons gehuld hebben in de talliet, samen met onze kinderen, onze partner, degenen die ons het meest dierbaar zijn, klinkt de *tekia gedola*. De langgerekte toon van de sjofar, die de eindtijd aankondigt: de messiaanse tijd waar we zo naar verlangen, waarin de doden, onze dierbaren, weer zullen leven, hoewel we niet weten hoe en wat. Maar de diepe wens dat de overledenen op de een of andere manier weer zullen leven, en we een wereld hebben waar de dood niet meer zal bestaan. Waar het geluk compleet is, waar geen honger of ellende of jaloezie, of ergernis of ... nog is. Waar we het paradijs op aarde eindelijk hebben gevonden, complete harmonie, *sjalom*.

De hoop en het verlangen dat we de *tachrichin* uit kunnen doen, dat we weer terug stappen in het volle leven, gelouterd door juist die confrontatie met onze eigen vergankelijkheid.

Over het algemeen maakt de dood ons bang. Maar ook hoor ik heel vaak: ik hoop dat ik geen pijn zal hebben, hoe zal ik sterven? Ik ben niet bang voor de dood zelf, maar de manier waarop het zal gaan, maakt me bang. De dood lijkt onze grootste vijand, toch heb ik ook weer een aantal keer meegemaakt, dat mensen de dood verkozen, euthanasie, omdat de geestelijke en lichamelijke pijn tijdens het leven, ondragelijk waren geworden. Dan is een milde dood te verkiezen boven een uitzichtloos leven van alleen nog pijn en ellende. Ik heb veel respect voor die keuze van mensen, het getuigt van moed. Ook dit jaar heb ik op Gan Hasjalom die troostende woorden uit de eerste eeuw van Ben Sirach helaas vaak geciteerd: "*Wees niet bang voor de dood, eens zullen we allen sterven. Gedenk dat allen, hetzij*

voor u of nu u, hetzelfde treft. Huil om de doden, hou je rouw niet in bedwang, verberg je pijn niet. Maar weet dat blijvend leed erger is dan de dood. Als de doden tot rust zijn gekomen geef dan eer aan hun nagedachtenis en wees getroost als de ziel heengaat. De dood is vaak beter dan een leven vol pijn. Eeuwige rust beter dan voortdurende ziekte."

Dit afgelopen jaar was voor mij zelf en de familie een zwaar jaar. Ik heb deze tekst uitgesproken bij de lewaja van mijn eigen lieve moeder. De laatste jaren waren niet leuk voor haar. Ze had veel ongemak, pijn. Ze werd steeds afhankelijker van anderen. Uiteindelijk ging het niet langer en moest ze het leven los laten. Mijn moeder werd 85 jaar. Op zich een mooie leeftijd wordt er gezegd, maar wat is een mooie leeftijd om te sterven? Het gaat er om dat je een leven hebt kunnen leiden dat positief is geweest, dat anderen heeft geraakt en gestimuleerd.

Ik kwam een mooie vergelijking tegen, waar ik overigens zelf geen ervaring mee heb. Een rabbijn die aan yoga doet schreef: In de yoga klas deden we een oefening waarbij we moesten denken dat we een basketball in onze handen hielden. Met onze geest geconcentreerd, voeten vast op de grond, voelde ik de bal in mijn handen. Ik gooide hem op, en ving hem, ik stuitte een paar keer, ik kon zelfs een punt scoren als ik goed richtte. Als je je goed concentreert kan je die basketbal echt voelen, terwijl je hem niet ziet, hij is er niet echt, terwijl je er toch mee stuitert en de imaginaire bal omhoog gooit, zo echt lijkt het. Hetzelfde geldt voor diegenen waar we zo van gehouden hebben, die overleden zijn, maar toch zo dicht bij ons gebleven zijn. We kunnen ze niet meer zien of letterlijk voelen, maar we kunnen ze wel vasthouden, en onze relatie met hun zielen, en onze zielen die door hen nog steeds worden geraakt, gaat door.

Ik voel ondanks het feit dat onze zielen met elkaar verweven blijven, toch de lege plek, niet alleen thuis, maar ook hier in sjoel. Ik sprak met Rosj Hasjana over de lege plaatsen die er komen, de oudste generatie die te oud wordt om te komen, om de hele dienst uit te zitten, of 's avonds niet meer over straat wil. Maar met name de echte lege stoelen, zoals die van mijn moeder. Ze was niet diep religieus, zeker niet meer na de oorlog, hoewel behoorlijk traditioneel opgevoed door haar ouders. Voor haar gold zoals voor velen na de Sjoa: waar was God toen haar ouders, en al die anderen, werden vermoord in Auschwitz? Maar mijn moeder was zo deel van mijn eigen joodse levenswandel, die laat zich bij mij vooral ook vertalen door het chazanoet: Jacob Soetendorp zei al bij mijn Bar Mitswa: de melodie van vroeger, die vandaag wordt gezongen om het morgen weer door te kunnen geven. Dat heb ik gevoeld en dat voel ik nog steeds heel krachtig en sterk binnen in mijzelf. Dat was mijn opa, waarvoor ik ieder jaar weer kaddisj zeg in Auschwitz, dit jaar zelfs twee keer, toen we met ons gezin, de volgende generatie bij de gaskamers en crematoria stonden. Ik heb hem nooit gekend, maar door mijn moeder, haar liefde voor haar ouders, die ze zo kort heeft mogen kennen, maar een liefde die is gebleven, en het gemis dat er altijd tot op de laatste dag van haar leven geweest is, gingen zij door in mijn leven. De foto van haar vader, staat in mijn kamer, met zwarte toga, en talliet, als chazzan en leraar die hij was. Hij gaf het Jodendom door, en heeft dat ook via mijn moeder aan mij en mijn kinderen doorgegeven. Met name Daniel natuurlijk die op zijn beurt de liefde voor het chazanoet heeft gekregen, als 4e generatie, via zijn oma en zijn overgrootvader. Het is onbegrijpelijk hoe zoiets gaat, maar het gebeurt. Toch een soort joodse DNA. Het doorgeven van generatie op generatie, *ledor wador*. Op deze manier is er iets van het enorme gat wat geslagen hersteld. Tijdens haar leven, heeft mijn moeder, bewust of onbewust haar warme joodse gevoel door kunnen geven. De basketbal die ik steeds voel. Bizar, dat het precies op mijn

verjaardag was, dat mijn moeder overleed. Een jaar eerder had ze al een hartfalen gehad, ook op mijn verjaardag, als een soort voorteken: let op het gaat gebeuren. Een jaar geleden was het dan echt zo. Haar overlijden en mijn verjaardag zullen altijd hand in hand blijven gaan, twee zielen die met elkaar verbonden zullen blijven, leven en dood. De pijn is dit jaar nog behoorlijk, maar zal hoop ik langzaam aan overgaan in een gevoel van: de cirkel is rond, mijn eeuwig verjaardagscadeau.

Rabbin Harold Kushner schreef in zijn boek: "When all you've ever wanted isn't enough", dat het niet de dood zelf is die ons bang maakt: "

"We are afraid of never having lived, of coming to the end of our days, with the sense, that we were never really alive, that we never figured out what life was for."

God, geef ons de wijsheid om het leven zelf te waarderen, en om ons leven te blijven verbinden met de levens van diegenen die ons voorgedaan zijn. Zo blijven zij leven nadat ze gestorven zijn. Anderen zullen onze zegeningen voortzetten, omdat onze levens elkaar hebben geraakt.

Daar staan we dan oog in oog met de echte dood, die we net herdachten en onze metaforische dood aan het einde van de Neila.

Een rabbijn in Atlanta beschreef het Neila gevoel heel mooi: Hij zat in zijn werkkamer, een klok hing aan de muur, naast zijn semicha, het certificaat met alle handtekeningen van zijn leraren van het College dat hem de titel: *rav oemoree beJisraeel*, rabbijn en leraar in Israel, heeft gegeven. De minuten tikken weg, je hoort ze, en toen hij keek, zag hij de seconden wegtikken. Op zijn bureau lag een leeg vel papier. Symbolisch voor het *sefer chajiem*, het boek van ons eigen leven: Deze tien dagen van inkeer hebben we steeds samen gezongen: *awienoe malkeenoe kotweenoe besefer chajiem towiem*, Onze Vader, Onze Koning, schrijf ons in, in het boek van een goed leven, en straks in de Neila zingen we tot slot: *chotmeenoe besefer chajiem towiem*, verzegel ons in het boek van een goed leven. Dat is die witte pagina op ons symbolische bureau, waar we zelf ons plan voor de toekomst op kunnen schrijven, nu het nog kan, de poorten nog net open staan. De pen is in onze eigen handen, net als de verhalen, onze eigen geschiedenis. Het zijn onze woorden en onze daden, heel persoonlijk. Nu het nog kan, schrijf maar iets op, een woord, ene gedachte, een gevoel, een voornemen. Het is uw eigen persoonlijke boek van het leven, *sefer hachajiem*, voor het komende jaar.

De afgelopen dagen heb ik het met u gehad over universalisme, particularisme en de messiaanse verwachting. Ik heb het gekoppeld aan de 3 *oewecheens* die we steeds weer zijn tegengekomen in de diensten van Rosj Hasjana en Jom Kipoer, straks nog een keer op blz. 520 en 521 of in de herhaling van de amida, blz. 539-540. Op basis van onze specifieke joodse invulling, hebben onze levens wat te betekenen voor de wereld om ons heen, zodat er hopelijk, een betere wereld kan komen, een messiaanse wereld, waarin alles in balans zal kunnen zijn.

De verhalen, vaak zo pijnlijk, van onze aartsvaders geven voorbeelden, bijvoorbeeld om niet het kind zoals Hagar deed, onder de struik te laten liggen en weg te lopen, maar juist om het kind in je armen te houden en samen op zoek te gaan naar juiste voeding en water, naar de toekomst van joods leven.

We kunnen veel meer voor onszelf en dus ook voor anderen betekenen, door eens echt te luisteren naar woorden van onze profeten, zoals Jesaja vanochtend die zegt: vasten is een mooie traditie, maar wat heeft vasten voor zin, als je niet echt iets gaat veranderen in je leven, zodat je anderen bijvoorbeeld kan helpen, vluchtelingen, maar ook dichterbij, mensen die op de een of andere manier steun en hulp nodig

hebben op welk gebied dan ook. Ikzelf heb het voornemen om meer tijd te gaan maken voor mensen in de gemeente die mij nodig hebben. Ieder jaar zeg ik weer aan het begin van Kol Nidre: ik kon niet aan alle verwachtingen voldoen. Ik hoop dat dat een klein stapje beter wordt het komende jaar. Ik heb mijn zorg geuit over antisemitisme en Israël. Meer inzet en betrokkenheid bij Israël, ook al zijn we het niet altijd eens met de regeringspolitiek, is van groot belang en zal ons meer naar elkaar toe brengen. Wij kunnen veel meer Israëls ambassadeurs zijn, met name ook in de dialoog met anderen, om steeds weer te benadrukken dat antizionisme echt een vorm is van antisemitisme, zoals ik zei: oude wijn in nieuwe zakken. From here I would like to welcome our new Ambassador to Israël, Mr Aviv Shir-On. I wish you all the succes that you need to defend and promote Israel here in Holland. We are *sjoetafim*, partners, in our efforts to back Israel, to support Israel, and from within our own Jewish people, we will keep on helping the Reform, and Conservative movements in Israel, to strive for a fully pluralistic Jewish State with all the political and legal means that are necessary. We don't want a Jewish state like George Orwell's Animal Farm: "all Jews are equal, but some Jews are more equal than others". All Jews should be equal in Israel, without exception. In de meantime we should be shutafim to the outside world in being all ambassadors for Israel. We zullen moeten blijven aangeven, dat we ondanks dat we het op onze joodse manier invullen, we onverbrekkelijk deel zijn van de wereld om ons heen. Dat is de basis van het Jodendom, daarom vieren wij Rosj Hasjana als het begin van de mensheid en niet alleen als het begin van een particuliere profeet, of een Messias figuur, of een godsdienst. Wij zijn allemaal mensen die er toe doen, waar we ons zorgen om moeten maken. Wij zijn vanuit de basis universalisten. Wij zijn niet beter dan anderen, alleen anders, en misschien hebben we wel een extra zware taak als volk, en als land in een niet perfecte wereld, om te proberen waar we maar kunnen, de tikoen in de wereld te brengen. Daarbij moeten wij, als rabbijnen, als kehilla, blijven inspireren. We moeten met de moderne tijd mee gaan, geen eiland Jodendom zijn of worden. Een van die manieren is veel meer dan we nu doen, gebruik maken van de moderne social media om mensen te bereiken die nog niet bij ons horen. Maar ook door het nieuwe machzor project van het Verbond, Sjaar en het College van Rabbijnen. Een machzor uit 1964 is echt toe aan modernisering, juist om de jongeren aan te spreken, met teksten, overdenkingen en commentaren die voor nu en de toekomst van belang zijn. Daarom heb ik u ook meegenomen met een voorbeeld in onze machzor, hopelijk om te laten zien hoe mooi en inspirerend de teksten zijn, als je er maar in verdiept, en probeert er uit te halen wat erin zit. Dan kan je je eigen leven ook meer en beter joodse inhoud geven, en kan je misschien je leven meer zin geven naar jezelf toe, je familie, de joodse gemeente en de wereld om je heen.

De lege plekken die ontstaan moeten we blijven vullen, met onze jongeren en door onszelf, door ons in te zetten voor de joodse gemeenschap hier en in Israël. Door vanuit je particularistische gevoel en gedachte sterker te worden. Probeer nu het nog kan die witte bladzijde die u voor u heeft, zeker met één goed voornemen te vullen, zodat als we straks de sjoel verlaten als de hemelpoorten na 25 uur gesloten zijn, we er maar liefst 900 nieuwe initiatieven, ideeën, om iets goeds te doen zijn ontstaan tijdens de diensten hier, omdat onze joodse traditie zegt dat we dat moeten doen. Dan heeft ons vasten ertoe gedaan, dan heeft het zin gehad, om mee te zingen, en de teksten mee te lezen. Ik wens u veel inspiratie, en ik hoop van harte dat onze wereld er een klein stukje beter zal uitzien, als straks de poorten van de hemel zich

hebben gesloten, *petach lanoe sjaar, be'eet ne'ielat sjaar*, maar hou de poort nog even open, tijdens deze Neila.
gmar tov, chatima tova en moge u geschreven en verzegeld worden in het boek van het leven.